

**LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE**

**ZINĀTNISKAIS REFERĀTS
KĀZUSA RASINĀJUMS LIETĀ PAR VIENDZIMUMA
ATTIECĪBU STATUSU**

Autors:

Maģistratūras programmas studente

Eva Treiģe – Treide

Stud. apl. Nr. Vēst980048

Zinātniskā referāta vadītājs

Doc., Dr. Iur. J. Neimanis.

Rīga, 2008.

SATURS

Ievads	3. lpp.
I daļa. Kāzusa būtības un tiesiskā regulējuma izklāsts.	4. lpp.
II daļa. Kāzusa risinājums	10. lpp.
Nobeigums	20. lpp.
Izmantoto spriedumu saraksts	21. lpp.

IEVADS

Šī darba mērķis rast risinājumu izdomātai situācija, kas ir saistīta ar viendzimuma partnerattiecību statusu un tiesisko aizsardzību. Kaut arī šī kāzusa fakti ir izdomāti, pati kāzusa problemātika ir aktuāla sociālajā realitātē, un tai vēl joprojām nav rasts pietiekams tiesiskais risinājums.

Šī darba galvenie jautājumi ir šādi: Vai likumdevējs apzināti ir liedzis ģimenes statusu viendzimuma partnerattiecībām? Ja, jā, kā šo apzināto gribu likumdevējs var pamatot? Vai likumdevējs savas apzinātās gribas realizācijai ir izvēlēties saudzīgākos līdzekļus?

Šī darba struktūra sastāv no divām daļām. Pirmā daļa ir veltīta kāzusa būtības un tiesiskā regulējuma izklāstam. Izklāsts veidots secībā, kas tuva kā tiesiskais regulējums tiek izmantots kāzusa risinājumā. Otrā daļa ir veltīta kāzusa risinājumam. Papildus tiesiskajam regulējumam, šajā darbā ir izmantoti Satversmes tiesas, Eiropas Cilvēku tiesību tiesas (turpmāk tekstā ECT) un Eiropas Kopienu Tiesas (turpmāk tekstā EKT) spriedumi. ECT spriedumi ir ņemti no oficiālās ECT mājas lapas <http://www.echr.coe.int> „HUDOC” datu bāzes Savukārt EKT spriedumi ir ņemti no oficiālās Eiropas Savienības mājas lapas www.eur-lex.europa.eu.

I DAĻA

KĀZUSA BŪTĪBAS UN TIESISKĀ REGULĒJUMA IZKLĀSTS

KĀZUSA BŪTĪBA:

Latvijā dzīvo divu sieviešu (A un B) pāris. Viņu kopdzīve ilgst 10 gadus. Viņas dzīvo vienā mājā, viņām ir vasarnīca un garāža, kopīgs uzņēmums. Pēc 10 gadus kopdzīves viena no sievietēm (B) mirst. Otra sieviete (A) lūdz atzīt viņas mantojuma tiesības uz mirušās draudzenes mantu. Mirusī sieviete (B) nav atstājusi testamentu. Mirušajai sievietei (B) citu mantinieku nav.

TIESISKAIS REGULĒJUMS:

LIKUMISKĀS MANTOŠANAS REGULĒJUMS LATVIJĀ:

- CL 391. p. Pēc likuma aicināti manot: 1) laulātais; 2) radnieki; 3) adoptētie.
- CL 392. p. Pārdzīvojušais laulātais manto no mirušā neatkarīgi no tam, kāds mantisko attiecību veids pastāvējis starp laulātiem laulības laikā.
- CL 396.p. Ja mirušam laulātam nepaliek ne lejupējo, ne adoptēto, pārdzīvojušais laulātais saņem pusi no mantojuma un bez tam dzīvošķļa iekārtu.

Ja mirušam laulātam nepaliek ne lejupējo, ne adoptēto, ne augšupējo, ne brāļu vai māsu vai to bērnu, vai ja palikušie atkrīt, tad visu mantojumu dabū pārdzīvojušais laulātais.

- CL 397.p. Ja laulība šķirta vai atzīta par neesošu, tad bijušie laulātie viens no otra nemanto.

LAULĪBAS REGULĒJUMS LATVIJĀ ATTIECĪBĀ UZ VIENDZIMUMA PĀRIEM:

- Satversmes 110. pants. Valsts aizsargā un atbalsta laulību — savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības.
- Satversmes 116. pants. Personas tiesības, kas noteiktas Satversmes deviņdesmit sestajā, deviņdesmit septītajā, deviņdesmit astotajā, simtajā, simt otrajā, simt trešajā, simt sestajā un simt astotajā pantā, var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Uz šajā pantā minēto nosacījumu pamata var ierobežot arī reliģiskās pārliecības paušanu.
- CL 35.p. Aizliegta laulība radniekiem taisnā līnijā, brāļiem ar māsām un pusbrāļiem ar pusmāsām (213.p.). Aizliegta laulība starp viena dzimuma personām.
- CL 63.p. Par neesošu atzīstama laulība, kas aizliegta laulāto radniecības dēļ (35.p.)

JĒDZIENA „ĢIMENE” REGULĒJUMS LATVIJĀ:

- CL 214. p. Pie ģimenes šaurākā nozīmē pieder laulātie un viņu bērni, kamēr tie vēl atrodas nedalītā saimniecībā.
- KL 303.p. Par atteikšanos dot liecību no kriminālatbildības atbrīvojami apsūdzētā vai tiesājamā saderinātais, laulātais, vecāki, bērni, brāļi un māsas, vecvecāki un mazbērni.

EIROPAS CILVĒKTIESĪBU UN PAMATBRĪVĪBU AIZSARRDZĪBAS KONVENCIJA:

- 8. pants. – Tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību
1. Ikvienam ir tiesības uz savas privātās un ģimenes dzīves, dzīvokļa un sarakstes neaizskaramību.

2. Publiskās institūcijas nedrīkst traucēt nevienam baudīt šīs tiesības, izņemot gadījumus, kas ir paredzēti likumā un nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizsargātu valsts vai sabiedrisko drošību vai valsts ekonomiskās labklājības intereses, lai nepieļautu nekārtības vai noziegumus, lai aizsargātu veselību vai tikumību, vai lai aizstāvētu citu tiesības un brīvības.

- 12. pants. Tiesības stāties laulībā.

Laulības vecumu sasniegušiem vīriešiem un sievietēm ir tiesības stāties laulībā un dibināt ģimeni saskaņā ar valsts iekšējām likumu normām, kas nosaka šo tiesību izmantošanas kārtību.

- 14. pants – Diskriminācijas aizliegums

Šajā konvencijā minēto tiesību un brīvību īstenošana ir nodrošināma bez jebkādas diskriminācijas, neatkarīgi no dzimuma, rases, ādas krāsas, valodas, ticības, politiskajiem vai citiem uzskatiem, valstiskās vai sociālās izcelsmes, piederības kādai nacionālajai minoritātei, mantiskā stāvokļa, dzimšanas vai jebkura cita stāvokļa.

ES REGULA Nr. 1612/68

- 10. pants.

1. Ja darba ņēmējs, kas ir vienas dalībvalsts pilsonis, strādā algotu darbu citā dalībvalstī, kopā ar viņu drīkst apmesties

a) šā darba ņēmēja laulātais un viņu bērni, kas ir jaunāki par 21 gadu vai arī atrodas viņa apgādībā;

b) darba ņēmēja un viņa laulātā apgādībā esošie augšupējie radnieki.

2. Dalībvalstis atbalsta tādu ģimenes locekļu uzņemšanu, kas neatbilst 1. punktam, ja viņi atrodas iepriekšminētā darba ņēmēja apgādībā vai arī dzīvoja kopā ar šo darba ņēmēju valstī, no kuras tas ieradās.

DIREKTĪVA 2004/38/EK

- 2. panta 2. daļa

"ģimenes loceklis" ir:

a) laulātais;

- b) partneris, ar ko Savienības pilsonis ir noslēdzis reģistrētas partnerattiecības, pamatojoties uz kādas dalībvalsts tiesību aktiem, ja uzņēmējas dalībvalsts tiesību aktos reģistrētas partnerattiecības ir noteiktas kā līdzvērtīgas laulībai, un saskaņā ar uzņēmējas dalībvalsts attiecīgajos tiesību aktos paredzētajiem nosacījumiem;
- c) Savienības pilsoņa, kā arī viņa laulātā vai b) apakšpunktā definētā partnera tiešie pēcnācēji vecumā līdz 21 gadam, kuri ir tā apgādībā;
- d) Savienības pilsoņa, kā arī viņa laulātā vai b) apakšpunktā definētā partnera apgādībā esošie tiešie augšupējie radnieki.

EIROPAS SAVIENĪBAS PAMATTIESĪBU HARTA

- 7. pants. Privātās un ģimenes dzīves neaizskaramība.

Ikvienai personai ir tiesības uz savas privātās un ģimenes dzīves, dzīvokļa un saziņas neaizskaramību.

- 9. pants. Tiesības stāties laulībā un veidot ģimeni.

Tiesības stāties laulībā un tiesības veidot ģimeni tiek garantētas saskaņā ar valsts tiesību aktiem, kas nosaka šo tiesību izmantošanu.

- 21. pants. Aizliegta jebkāda veida diskriminācija, tostarp diskriminācija dzimuma, rases, ādas krāsas, etniskās vai sociālās izcelsmes, ģenētisko īpatnību, valodas, reliģijas vai pārliecības, politisko vai jebkuru citu uzskatu dēļ, diskriminācija saistībā ar piederību pie nacionālās minoritātes, diskriminācija īpašuma, izcelsmes, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas dēļ.

- 51. pants. Piemērošanas joma.

1. Šīs Hartas noteikumi attiecas uz Savienības iestādēm un struktūrām, ievērojot subsidiaritātes principu, un uz dalībvalstīm tikai tad, ja tās īsteno Savienības tiesību aktus. Tādēļ tās ievēro tiesības un principus, kā arī veicina to piemērošanu saskaņā ar savām atbilstīgajām pilnvarām un ievērojot Savienības kompetenci, kas tai piešķirta Līgumos.

PASKAIDROJUMI ATTIECĪBĀ UZ PAMATTIESĪBU HARTU.

(www.eur-lex.europa.eu.)

- Paskaidrojumi par 7. pantu.

Tiesības, kas garantētas ar 7. pantu, atbilst tām tiesībām, ko garantē ECK 8. pants. Saskaņā ar 52. panta 3. punktu šo tiesību nozīmi un darbības joma ir tāda pati kā attiecīgā ECK panta nozīmi un darbības joma. Ierobežojumi, ko šīm tiesībām var likumīgi uzlikt, tādējādi ir tie paši, kas atļauti ar ECK 8. pantu.

- Paskaidrojumi par 9. pantu.

Šis pants balstīts uz ECK 12. pantu. Šā panta formulējums ir mainīts, lai to varētu attiecināt arī uz gadījumiem, kuros valsts tiesību akti par ģimenes dibināšanas pamatu atzīst ne tikai laulību, bet arī citus pasākumus. Šis pants nedz aizliedz, nedz uzliek par pienākumu piešķirt laulības statusu viena dzimuma cilvēku savienībai. Šīs tiesības tādējādi ir līdzīgas tām, ko piešķir ECK, bet to darbības joma var būt plašāka, ja to paredz attiecīgās valsts tiesību akti.

EIROPAS PARLAMENTA UN PADOMES DIREKTĪVA 2004/38/EK

- Preambulas 5. pk. Savienības pilsoņu tiesības brīvi pārvietoties un uzturēties dalībvalstu teritorijā būtu jāpiešķir arī viņu ģimenes locekļiem neatkarīgi no to valstiskās piederības, ja šīs tiesības īsteno, ievērojot objektīvus brīvības un cieņas nosacījumus. Šajā direktīvā "ģimenes locekļa" definīcijai būtu jāietver arī reģistrēts partneris, ja uzņēmējas dalībvalsts tiesību aktos reģistrētas partnerattiecības tiek uzskatītas par līdzvērtīgām laulībai.
- 2. panta 2. punkts. „Ģimenes loceklis” ir:
 - a) laulātais;
 - b) partneris, ar ko Savienības pilsonis ir noslēdzis reģistrētas partnerattiecības, pamatojoties uz kādas dalībvalsts tiesību aktiem, ja uzņēmējas dalībvalsts tiesību aktos reģistrētas partnerattiecības ir noteiktas kā līdzvērtīgas laulībai, un saskaņā ar uzņēmējas dalībvalsts attiecīgajos tiesību aktos paredzētajiem nosacījumiem;
 - c) Savienības pilsoņa, kā arī viņa laulātā vai b) apakšpunktā definētā partnera tiešie pēcnācēji vecumā līdz 21 gadam, kuri ir tā apgādībā;

d) Savienības pilsoņa, kā arī viņa laulātā vai b) apakšpunktā definētā partnera apgādībā esošie tiešie augšupējie radnieki.

EIROPAS PADOMES REGULA NR 1612/68 PAR DARBINIEKU BRĪVU
PĀRVIETOŠANOS (1968. gada 15. oktobris).

- 10. pants.

1. Ja darba ņēmējs, kas ir vienas dalībvalsts pilsonis, strādā algotu darbu citā dalībvalstī, kopā ar viņu drīkst apmesties

a) šā darba ņēmēja laulātais un viņu bērni, kas ir jaunāki par 21 gadu vai arī atrodas viņa apgādībā;

b) darba ņēmēja un viņa laulātā apgādībā esošie augšupējie radnieki.

2. Dalībvalstis atbalsta tādu ģimenes locekļu uzņemšanu, kas neatbilst 1. punktam, ja viņi atrodas iepriekšminētā darba ņēmēja apgādībā vai arī dzīvoja kopā ar šo darba ņēmēju valstī, no kuras tas ieradās.

II DAĻA

KĀZUSA RISINĀJUMS:

Civillikuma (turpmāk tekstā CL) 391. pants nosaka, ka pēc likuma aicināti mantot ir laulātais, radnieki un adoptētie. CL 392. p. nosaka, ka pārdzīvojušais laulātais manto no mirušā neatkarīgi no tam, kāds mantisko attiecību veids pastāvējis starp laulātiem laulības laikā. Un CL 396. pants nosaka, ka gadījumā, ja mirušam laulātam nepaliek ne leņupējo, ne adoptēto, kā tas ir personas B gadījumā, pārdzīvojušais laulātais saņem pusi no mantojuma un bez tam dzīvokļa iekārtu. Tātad, ja starp personu A un B būtu noslēgta laulība CL noteiktajā kārtībā, tad persona A mantotu visu personas B atstāto mantojuma masu. No augstāk izklāstītā var secināt, ka CL aizsargā laulības institūtu un līdz ar to laulāto intereses.

Laulātie CL izpratnē ir personas, kās stājušās laulībā CL noteiktajā kārtībā. Tomēr ne visas personas var stāties laulībā. Starp laulības noslēgšanas šķēršļiem CL 35. panta 2. daļa aizliedz arī laulību starp viena dzimuma personām. Tātad, pat tad, ja personas A un B vēlējās stāties laulībā, CL šīm personām neļauj stāties laulībā un saņemt visu tiesisko aizsardzību, kas rodas no laulības noslēgšanas. To apstiprina CL 397.pants, nosakot, ka, ja laulība šķirta vai atzīta par neesošu, tad bijušie laulātie viens no otra nemanto. Savukārt CL 63.pants nosaka, ka par neesošu atzīstama laulība, kas aizliegta laulāto radniecības dēļ (35.p.)

Izstrādājot CL, likumdevējs vēlējās tiesiski aizsargāt tikai tradicionālo laulību, proti, laulību starp sievieti un vīrieti. Par to liecina 1933. gada Sodū likuma 496. pantā iekļautais noziedzīgais nodarījums – pederastija (gan labprātīgi sakari, gan tādi sakari, kas panākti ar vardarbību).¹ Latvijas pirmās neatkarības laikā sieviešu homoseksuālie sakari likumdošanā netika pieminēti. Tātad likumdevējs nevarēja vēlētīs aizsargāt viendzimuma attiecības, ja tās bija krimināli sodāmas. CL 35. panta 2. daļa CL parādījās tikai ar 1993. gada CL grozījumiem, kad atgriešanās pie kontinentālās Eiropas tiesību loka un cilvēktiesību atzīšana pieprasīja, lai viendzimuma attiecības

¹ Pauls Mincs, Herberts Ehlerss, Pēteris Jakobi, Jānis Lauva, "1933. g. 24. aprīļa Sodū Likums ar likumdošanas motīviem un sīkiem komentāriem, kā arī ar alfabētisko un citiem rādītājiem", Rīgā, 1934.g. , 153. lpp.

tiktu izslēgtas no krimināli sodāmo attiecību skaita.¹ Līdz ar to var uzskatīt, ka kaut arī CL 63. pants *expressis verbis* atsaucas uz CL 35. panta 1. daļu, panta beigās iekavās atzīmētā norāde uz CL 35. pantu norāda, ka CL 63. pants attiecas uz visu CL 35. panta pašreiz spēkā esošo redakciju. Tātad arī viendzimuma laulības, ja tādas kaut kādā veidā ir noslēgtas, ir atzīstamas par neesošām. Tas ļauj secināt, ka gadījumā, ja personas A un B būtu noslēgušas laulību valstī, kur viendzimuma laulības ir atļautas, personai A nebūtu tiesības kā likumīgajai mantiniecei saņemt personas B atstāto mantojumu, jo saskaņā ar CL 63. pantu šāda laulība tiktu atzīta par neesošu. Tātad saskaņā ar CL noteikumiem persona A nevar saņemt personas B atstāto mantojumu kā likumīga mantiniece, un tā kā personai B nav citu mantinieku un persona B nav sastādījusi testamentu par labu personai A vai kādai citai personai, tad saskaņā ar CL 416. pantu personas B atstātais mantojums piekrīt valstij.

Tātad CL aizsargā tikai tādas kopdzīves partnerattiecības, kas ir reģistrētas saskaņā ar CL noteikumiem. Taču mūsdienu sociālās dzīves realitāte ir tāda, ka liela daļa sabiedrības dzīvo kopā stabilās partnerattiecībās, kas pēc būtības atbilst visām ģimenes pazīmēm, tomēr nav reģistrētas kā laulība saskaņā ar CL noteikumiem. Kā jau augstāk tika konstatēts, viendzimuma attiecības vairs nav kriminalizētas, tās ir atļautas un faktiskā realitātē tās pastāv. Pie tam, ja heteroseksuālu attiecību partneru rīcībā ir izvēle stāties vai nestāties laulībā, un līdz ar to saņemt vai nesaņemt CL garantētās laulāto tiesības, tad viendzimuma attiecību partneriem šādas izvēles iespējas netiek dotas. Līdz ar to milzīgs attiecību loks, viendzimuma attiecību gadījumā piespiedu kārtā, paliek ārpus tiesiskā regulējuma. Vai tāds ir bijis likumdevēja mērķis? Ja, jā, vai šāds likumdevēja mērķis ir pieļaujams demokrātiskā un tiesiskā valstī?

Satversmes 110. panta pirmais teikums nosaka, ka valsts aizsargā un atbalsta laulību — savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Šāda Satversmes 110. panta redakcija tika panākta ar 2005. gada 15. decembra Satversmes grozījumiem. Iepriekšējā Satversmes 110. panta redakcijā nebija vārdi „savienību starp sievieti un vīrieti”. Kā pamatojumu šādu grozījumu nepieciešamībai politiķi

¹ Latvijas Republikas Augstākās Padomes likums "Par grozījumiem un papildinājumiem Latvijas kriminālkodeksā// LR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1992., 10.nr.

minēja vajadzību novērst iespēju, ka personas pieprasa tiesības slēgt laulību starp viena dzimuma personām.¹ Tātad, gan Satversme, gan CL aizsargā laulību tikai tās tradicionālajā izpratnē, proti, starp sievieti un vīrieti. Taču Satversme garantē vēl viena institūta aizsardzību, proti, ģimenes aizsardzību. Tas, ka Satversmē šie divi institūti ir minēti atsevišķi, ļauj domāt, ka tie ir divi atšķirīgi institūti, nevis kā nereti tiek uzskatīts, ka jēdziens „ģimene” ir sinonīms jēdzienam „laulība”. Jēdziens „ģimene” ir visai plašs un atšifrējums tam Satversmē nav dots. Attiecīgi ģimenes jēdziens dažādu tiesību kontekstā tiek saprasts dažādi. CL definē ģimenes jēdzienu radniecības nolūkos. 214.pants nosaka, ka pie ģimenes šaurākā nozīmē pieder laulātie un viņu bērni, kamēr tie vēl atrodas nedalītā saimniecībā. Savukārt, Krimināllikuma 303.pants, nosaka, ka par atteikšanos dot liecību no kriminālatbildības atbrīvojami apsūdzētā vai tiesājamā saderinātais, laulātais, vecāki, bērni, brāļi un māsas, vecvecāki un mazbērni. Tātad šeit tiek sniegta plašāka ģimenes definīcija, jo par ģimenes locekli tiek uzskatīts arī saderinātais. Arī Kriminālprocesa likums paredz tādu pašu ģimenes definīciju kā Krimināllikums, nosakot, ka krimināllietā nav iekļaujamas ziņas par ģimenes locekļu privāto dzīvi, komercdarbību un mantisko stāvokli. Ir skaidrs, ka krimināltiesību jomā likumdevējs ir vēlējies aizsargāt arī tās attiecības, kas vēl nav, bet vēlāk tiks reģistrētas oficiāli.

Lai noskaidrotu jēdziena „ģimene” saturu, Satversmes tiesa savā 2004. gada 11. oktobra spriedumā atsaucās uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk tekstā - ECT) sniegto interpretāciju Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijas 8. pantam un konstatēja, ka: „jēdziens “ģimenes dzīve” Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8. panta nozīmē neattiecas tikai un vienīgi uz ģimeni, kas balstīta uz laulību.[..] Jēdziens “ģimene” šajā normā nav saistīts vienīgi ar attiecībām, kas balstītas uz laulībām, tas var ietvert arī citas *de facto* “ģimenes” saites, gadījumos, kad puses dzīvo kopā ārpus laulības (sk. ECT sprieduma lietā “Keegan v. Ireland” 44. §).[..] Civillikuma 214. pantā ir noteikts, ka “pie ģimenes šaurākā nozīmē pieder laulātie un viņu bērni, kamēr tie vēl atrodas nedalītā saimniecībā”, taču Eiropas Cilvēktiesību tiesa jēdzienu “ģimenes dzīve” interpretē plašāk, uzsverot, ka konkrēto attiecību atbilstību “ģimenes dzīvei” var būtiski ietekmēt daudzi faktori, proti: vai pāris dzīvo kopā, attiecību ilgums, vai abas puses

¹ Dupate K. Referāts diskusijā „Ģimene, laulība un sabiedrības vienotība dažādības un neiecietības kontekstā” 2005. gada 15. novembrī.//www.politika.lv

ir uzticīgas viena otrai, vai ir kopīgi bērni utt. (sk. ECT sprieduma lietā “X, Y and Z v. The United Kingdom” 36. §; lietā “Kroon and Others v. The Netherlands” 30. §). [..] Interpretējot jēdzienu “ģimenes dzīve”, Eiropas Cilvēktiesību tiesa norāda, ka bioloģiskā un sociālā realitāte (*biological and social reality*) ir prioritāra salīdzinājumā ar likumisko pieņēmumu (*legal presumption*) (sk. ECT sprieduma lietā “Kroon and Others v. The Netherlands” 40. §). Tādējādi valstij ir jāaizsargā ikviena ģimene.”¹

Tātad, Satversmes tiesa konstatēja, ka jēdziens „ģimene” ir plašāks nekā jēdziens „laulība”, un valstij ir jāaizsargā ne tikai ģimene, kas ir radusies uz laulības pamata, bet arī faktiski pastāvoša, bet neregistrēta ģimene. Spriedumā ir minēti daži faktori, lai palīdzētu konstatēt ģimenes attiecības, proti, 1) vai pāris dzīvo kopā; 2) attiecību ilgums; 3) vai abas puses ir uzticīgas viena otrai; 4) vai ir kopīgi bērni utt. Persona A un B 1) dzīvoja vienā mājā, 2) attiecības ilga 10 gadus, 3) nedz personai A, nedz personai B šo 10 gadu laikā nav bijušas attiecības ar citu partneri, 4) personai A un personai B nebija kopīgu bērnu.

Personas A un B partnerattiecības atbilda trim no četriem izvirzītajiem faktoriem. Konkrētās partnerattiecības neatbilda ceturtajam kritērijam, jo tas nav iespējams nedz bioloģiski, nedz juridiski pie pašreizējiem Latvijas tiesiskajiem apstākļiem (domāta adopcija). Taču jāņem vērā, ka augstāk minētie faktori nav imperatīvi un izsmeļoši. Tie ir tikai daži starp daudziem būtiskiem faktoriem, kas ļauj identificēt ģimenes attiecības. Pie tam, nav nepieciešams, lai visi no iespējamajiem faktoriem tiktu izpildīti, jo tas novestu pie absurdas situācijas. Pirmkārt, izvirzīto faktoru starpā var rasties pretrunas, kas to izpildi padarītu neiespējamu. Otrkārt, prasības, lai identificētu faktiski pastāvošu ģimeni, nevar būt augstākas nekā ģimenei, kas izveidota uz laulības pamata. Konkrēti jautājumā par kopīgiem bērniem var konstatēt, ka ne visās laulībās dzimst bērni. Tam ir dažādi iemesli – bioloģiski nav iespējams neauglības vai vecuma dēļ vai arī laulātie vienkārši nevēlas bērnu. Laulības, kurās nav dzimuši bērni, nevar atzīt par neesošām. Pretējā gadījumā ir jāaizliedz laulības personām pēc 55 gadiem. Tādēļ

¹ Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums Nr. 2004-02-0106. „Par Civillikuma 155. panta sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā 4. pantam”www.satv.ties.gov.lv

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka prioritāri ir jāvērtē sociālā realitāte, proti, jāizsver, vai konkrētās partnerattiecības veido ģimeni vai nē. Pie šādas interpretācijas var nonākt arī precīzi citējot ECT spriedumu lietā “*X, Y and Z v. The United Kingdom*”, kas ir viens no ECT spriedumiem, uz ko arī atsaucas Satversmes tiesa. Minētā atziņa angļu valodā skan sekojoši „When deciding whether a relationship can be said to amount to "family life", a number of factors may be relevant, including whether the couple live together, the length of their relationship and whether they have demonstrated their commitment to each other **by having children together or by any other means**”.¹ Tulkojumā uz latviešu valodu tas skan šādi: „Izlemjot jautājumu, vai uz attiecībām attiecas jēdziens „ģimenes dzīve”, ir jāņem vērā vairāki būtiski faktori, tajā skaitā: vai pāris dzīvo kopā, attiecību ilgums, vai abas puses izrāda uzticību viena otram, kopīgi audzinot bērnu vai ar citiem līdzekļiem.” Šādā tulkojumā prasība pēc kopīga bērna ir nevis kā ceturtais faktors, bet gan kā trešā faktora realizācijas veids, kurš var būt arī citādāks. Līdz ar to faktors, ka partneriem ir kopīgs bērns, nav obligāts, lai partnerattiecības atzītu par tādām, kas veido „ģimeni”.

No augstāk izklāstītā var secināt, ka personas A un B starpā bija izveidojušās tādas partnerattiecības, kuras ir kvalificējamās kā ģimenes attiecības. Taču ECT ir norādījusi, ka homoseksuālas attiecības, kaut gan noturīgas un ilgstošas, netiek uzskatītas par ģimenes attiecībām Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijas izpratnē (*X. and Y. v. the United Kingdom, application no. 9369/81, Commission decision of 3 May 1983, Decisions and Reports (DR) 32, p. 220, and S. v. the United Kingdom, application no. 11716/85, Commission decision of 14 May 1986, DR 47, p. 274*). Šo atziņu ECT vairākkārt ir atkārtojusi, interpretējot Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijas 8. panta 1. daļu, kas nosaka, ka: „1. Ikvienam ir tiesības uz savas privātās un ģimenes dzīves, dzīvokļa un sarakstes neaizskaramību.” (*Mata Estevez v. Spain. Application No 56501/00. 10 May 2001.//www.echr.coe.in/hudoc.htm; Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal. Application no. 33290/96. 21 December 1999. //www.echr.coe.in/hudoc.htm*). Lietā *X. Y. And Z. v. The United Kingdom* ECT noteica, ka „ģimene” nevar būt bāzēta uz divām neradnieciskām viena dzimuma personām, ieskaitot lesbiešu pāri

¹ X, Y and Z v United Kingdom § 36, European Court report (1997), 24 EHRR 143.// <http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Case-Law/HUDOC/HUDOC+database>

(*X. Y. And Z. v. The United Kingdom. § 34. Application no. 21830/93. 22 April 1997. //www.echr.coe.in/hudoc.htm*). Līdzīgu atziņu ECT pauda arī, interpretējot Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijas 12. pantu, kas garantē laulības vecumu sasniegušiem vīriešiem un sievietēm tiesības stāties laulībā un dibināt ģimeni saskaņā ar valsts iekšējām likumu normām, kas nosaka šo tiesību izmantošanas kārtību. Lietā *Rees v. The United Kingdom* ECT pauda uzskatu, ka 12. pantā garantētās tiesības attiecas uz tradicionālo laulību, kas ir starp divām pretēja dzimuma personām. Vēl vairāk 12. pants nosaka, ka šīs tiesības ir pakļaujamas dalībvalsts tiesībām. (*Rees v. The United Kingdom. Application no. 9532/81. 17 October 1986. //www.echr.coe.in/hudoc.htm*).

No augstāk izklāstītā ir secināms, ka ECT par ģimeni uzskata gan reģistrētas, gan neregistrētas partnerattiecības, taču reducējot to tikai attiecībā uz heteroseksuālām partnerattiecībām. Rezultātā Latvijā dzīvojošie homoseksuāļi nav tiesīgi stāties laulībā un saņemt visu iespējamo valsts aizsardzību pret nodibināto laulību, nedz arī homoseksuālās partnerattiecības bauda ģimenes statusu, ko aizsargātu valsts. Pretēji tam, heteroseksuāli partneri var brīvi izvēlēties kopdzīves formu – reģistrētu laulību vai neregistrētu kopdzīvi un jebkurā gadījumā saņemt valsts aizsardzību. Šeit rodas jautājums par diskrimināciju.

Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijas 14. pants nosaka, ka konvencijā minēto tiesību un brīvību īstenošana ir nodrošināma bez jebkādas diskriminācijas, neatkarīgi no dzimuma, rases, ādas krāsas, valodas, ticības, politiskajiem vai citiem uzskatiem, valstiskās vai sociālās izcelsmes, piederības kādai nacionālajai minoritātei, mantiskā stāvokļa, dzimšanas vai jebkura cita stāvokļa. Pie šī panta aizsardzību ir meklējušas vairākas personas, kuras uzskata, ka viņu tiesības ir aizskartas viņu seksuālās orientācijas dēļ. Un ECT ir apstiprinājusi, ka attieksmes dažādība seksuālās orientācijas dēļ ir attiecināmas uz konvencijas 14. pantu, neskatoties uz to, ka *expressis verbis* tas 14. pantā nav ierakstīts. Atšķirības, kas balstās uz seksuālu orientāciju prasa nopietnus iemeslus, lai tās attaisnotu (*L. and V.v. Austria. Applications nos. 39392/98 and 39829/98. 9 January 2003; Smith and Grady, § 90*).

Lai konstatētu diskrimināciju, ECT seko formulai: 1) noskaidro, vai ir atšķirība attieksmē; 2) ja šāda atšķirība ir konstatēta, tad pārbauda, vai tā ir

diskriminējoša. Attieksmes atšķirība ir diskriminējoša, ja tai „nav objektīva un saprātīga attaisnojuma”, proti, tai „nav leģitīma mērķa” vai arī tai nav „saprātīga proporcionāla attiecība” starp izmantotajiem līdzekļiem un mērķi, ko vēlas sasniegt (*Marckx v. Belgium. Application no. 6833/74 13 June 1979; L. and V. v. Austria. Applications nos. 39392/98 and 39829/98. 9 January 2003; Karlheinz Schmidt v. Germany, judgment of 18 July 1994, Series A no. 291-B, pp. 32-33, § 24; Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal, no. 33290/96, § 29, ECHR 1999-IX; Fretté v. France, no. 36515/97, §§ 34 and 40, ECHR 2002-I*). Lietā *Mata Estevez v. Spain* ECT konstatēja atšķirību attieksmē un noskaidroja, ka tā nav diskriminējoša, jo Spānijas valdībai bija leģitīms mērķis to darīt, proti, aizsargāt ģimeni, kas ir nodibināta ar laulību (mērķis aizsargāt tradicionālo laulību).

Tātad ECT nav konstatējusi diskrimināciju faktā, ka homoseksuālas attiecības netiek atzītas par „ģimeni” Konvencijas 8. panta izpratnē. Patiesību sakot, šo jautājumu ECT ir atstājusi katras konvencijas dalībvalsts ziņā, pamatojot to ar tādu institūtu kā Konvencijas dalībvalstu pašnoteikšanās robežas noteikt vai un kādā apjomā atšķirības citādi vienādās situācijās attaisno atšķirīgu attieksmi (*L. and V. v. Austria Karlheinz Schmidt v. Germany, judgment of 18 July 1994, Series A no. 291-B, pp. 32-33, § 24; Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal, no. 33290/96, § 29, ECHR 1999-IX; and Fretté v. France, no. 36515/97, §§ 34 and 40, ECHR 2002-I*). Konvencijas dalībvalstīm atstātā pašnoteikšanās robežas sfēra ir atšķirīga no apstākļiem, lietas būtības un cēloņiem. Kā vienu no būtiskiem faktoriem šajā aspektā ECT min Konvencijas dalībvalstu konsensu jautājumā par homoseksuālu attiecību regulējumu (*L. and V. v. Austria; Petrovic v. Austria, judgment of 27 March 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-II, § 38.; Fretté v. France, no. 36515/97, §§ 34 and 40, ECHR 2002-I*). Lietā *Mata Estevez v. Spain* ECT nolēma, ka neskatoties uz tendenci, ka vairākās Eiropas valstīs juridiski tiek atzītas stabilas *de facto* partnerattiecības starp homoseksuāļiem, šajā jomā Konvencijas dalībvalstīm vēl joprojām ir plašas pašnoteikšanās robežas. Un tas ir likumdevēja nevis tiesu rokās izlemt jautājumu, vai stabilām *de facto* partnerattiecībām piešķirt tādas pašas tiesības kā reģistrētai laulībai.

Neskatoties uz to, ECT vairāk kārt ir noteikusi, ka Konvencija ir dzīvs instruments, kas ir jāinterpretē atbilstoši laika garam (*L. and V. v. Austria*). Šī

atziņa dod iespēju ECT mainīt savu interpretāciju un pamatojumam izvirzītās prasībās. Analizējot ECT materiālus, var secināt, ka tiešām Komisijas un ECT pieeja jautājumā par homoseksuālistu tiesībām laika gaitā mainās. Tā lietā *Karner v. Austria* ECT neapmierinājās tikai ar leģitīma mērķa identifikāciju, kas bija identisks kā lietā *Mata Estevez v. Spain*, jo tas ir pārāk abstrakts un plašs. Tādēļ ECT prasīja, lai Austrija pierāda, ka šī mērķa sasniegšanā ir ievērots proporcionalitātes princips, ko Austrija nevarēja pierādīt un ECT atzina diskrimināciju uz seksuālās orientācijas pamata. Šis spriedums norādīja, ka jautājumā par homoseksuālām attiecībām katrai Konvencijas dalībvalstij ir pašnoteikšanās robežas, bet tās vairs nav tik plašas kā agrāk. Tagad katrai dalībvalstij attieksmes atšķirība pret viendzimuma attiecībām ir ne tikai jāattaisno ar leģitīmu mērķi, bet arī jāpierāda, ka ar citiem līdzekļiem šo mērķi sasniegt nav iespējams.

Jēdziens „ģimene” jeb „ģimenes locekļi” ES tiesībās parādās brīva darbaspēka un personu kustības jomā. Regulas 1612/68 par brīvu darbaspēku kustību 10. pants nosaka, ka ģimenes locekļi šīs regulas izpratnē ir a) šā darba ņēmēja laulātais un viņu bērni, kas ir jaunāki par 21 gadu vai arī atrodas viņa apgādībā; b) darba ņēmēja un viņa laulātā apgādībā esošie augšupējie radnieki. Attiecībā uz šo 10. panta daļu Eiropas Kopienas Tiesa ir sniegusi interpretāciju, ka tā neaptver stabilas, bet neregistrētas attiecības starp darba ņēmēju un viņa partneri. (*State of the Netherlands v Ann Florence Reed, European Court reports 1986 Page 01283*). Šī regula tika grozīta ar Direktīvu 2004/38/EK, un šīs direktīvas 2. panta 2. daļa sniedz paplašina jēdzienu „ģimenes loceklis”, nosakot, ka ģimenes loceklis ir ne tikai darba ņēmēja laulātais, bērni un apgādājamie, bet arī partneris, ar ko Savienības pilsonis ir noslēdzis reģistrētas partnerattiecības, pamatojoties uz kādas dalībvalsts tiesību aktiem, ja uzņēmējas dalībvalsts tiesību aktos reģistrētas partnerattiecības ir noteiktas kā līdzvērtīgas laulībai, un saskaņā ar uzņēmējas dalībvalsts attiecīgajos tiesību aktos paredzētajiem nosacījumiem.

Tātad arī Eiropas Kopienas tiesa, tāpat kā ECT šo jautājumu lielā mērā atstāj dalībvalstu ziņā. To Eiropas Kopienas tiesa ir apstiprinājusi arī vienā no saviem jaunākajiem spriedumiem, proti, lietā *Tadao Maruko v. Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen*, nosakot, ka: „Tā ir, ka ģimenes stāvoklis un ar to saistītie

atvieglājumi ir jautājumi, kas ietilpst dalībvalstu kompetencē, un Kopienų tiesības šo kompetenci neaizskar. Tomēr jāatgādina, ka dalībvalstīm, īstenojot šo kompetenci, jāievēro Kopienų tiesības, tostarp noteikumi par nediskriminācijas principu (skat. pēc analogijas 2006. gada 16. maija spriedumu lietā C-372/04 *Watts*, Krājums, I-4325. lpp., 92. punkts, un 2007. gada 19. aprīļa spriedumu lietā C-444/05 *Stamatelaki*, Krājums, I-3185. lpp., 23. punkts)”. (*Tadao Maruko v. Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen. Lieta C-267/06. Tiesas spriedums 2008. gada 1. aprīlī. §59.*)

Tātad, nedz ECT, nedz Eiropas kopienų tiesa nevar palīdzēt atrisināt šo konkrēto kāzusu. Tas ir atstāts Latvijas valsts ziņā, konkrētāk, likumdevēja nevis tiesu varas ziņā. Attiecībā uz laulībām, likumdevēja griba ir ļoti skaidra. Tā ir nostiprināta gan ar Satversmes 110. panta papildinājumiem, gan ar CL 35. panta 1993. gadā pievienoto otro daļu. Attiecībā uz jēdzienu ģimene, likumdevējs nav izrādījis tiešu gribu no šī jēdziena izslēgt stabilas un ilglaicīgas viendzimuma partnerattiecības. Taču likumdevējs ir izvēlējis vienu no divām iespējām, ko piedāvā ECT un ES regulējums. Viens variants ir – valsts pati uz savas iniciatīvas un pēc saviem ieskatiem regulē jautājumus, kas ir saistīti ar *de facto* ģimenēm, ievērojot taisnīguma un samērīguma principu. Otrs variants – valsts nedara neko un pievienojas ECT un ES vispārīgajām nostādnēm, kuras laika gaitā var mainīties. Latvijas valsts likumdevējs ir izvēlējis otro variantu.

Tātad uz jautājumu, vai Latvijas valsts likumdevēja griba ir nesniegt ģimenei paredzēto aizsardzību stabilām un ilglaicīgām viendzimuma partnerattiecībām, ir jāatbild apstiprinoši. Tagad jānoskaidro, vai šāda likumdevēja griba ir pieļaujama demokrātiskā un tiesiskā valstī? 2001. gadā lietā *Mata Estevez v. Spain* ECT atzina, ka šāda dalībvalsts izvēlei nav diskriminējoša rakstura, un līdz ar to ir pieļaujama demokrātiskā un tiesiskā valstī, ja dalībvalstij ir leģitīms mērķis to darīt. Mērķis aizsargāt tradicionālo ģimeni tika atzīts par leģitīmu. Latvijas valsts likumdevējs noteikti izvirzītu šādu vai ļoti tuvu mērķi, kas saskaņā ar augstāk minēto spriedumu ir atzīstams par leģitīmu. Taču 2003. gadā lietā *Karner v. Austria* ECT norādīja, ka ar šādu leģitīmo mērķi nepietiek, jo tas ir pārāk abstrakts un plašs. Tādēļ ECT prasīja, lai Austrija pierāda, ka tā ir piemērojusi proporcionalitātes principu, proti, izmantojusi vissaudzīgāko līdzekli, lai sasniegto izvirzīto leģitīmo mērķi (*Karner v. Austria. § 41.*;

42.). ECT nav izskatījusi lietu par viendzimuma partnerattiecību atzīšanu pēc ECT sprieduma lietā *Karner v. Austria*. Taču šis spriedums kalpo par pamatu, lai prasītu no Latvijas valsts likumdevēja ne tikai leģitīmu mērķi, bet arī pierādījumus tam, ka atteikšanās regulēt viendzimuma partnerattiecības ir bijis vislabākais līdzeklis, lai sasniegtu šo mērķi.

Šī jautājuma aktualitāte krasi parādījās līdz ar jautājumu par tā dēvēto „Rīgas Praidu” gājieni. Sakarā ar to likumdevējs nekavējoties steidzās regulēt jautājumu par viendzimuma partnerattiecībām. Kā liecina Saeimas stenogrammas, likumdevējs piedāvāja divus variantus – atļaut vai neatļaut viendzimuma laulības. Citus risinājumus likumdevējs nemaz neizskatīja, kaut vairākas Eiropas valstis jau ir sniegušas piemēru, kā veiksmīgi atrisināt problēmu ar viendzimuma partnerattiecībām. Līdz ar to nav uzskatāms, ka likumdevējs ir ievērojis proporcionalitātes principu un izvēlējis vissamērīgāko līdzekli jautājuma atrisināšanai.

Tātad Latvijas Valsts likumdevējs apzināti ir liedzis uz ilgstošām un stabilām viendzimuma partnerattiecībām attiecināt ģimenes statusu. Likumdevējs to ir pamatojis ar leģitīmu mērķi, bet nav izvēlējis vissaudzīgāko līdzekli šī mērķa sasniegšanai. Bet tā kā šis ir tiesībpolitikas jautājums, uz ko ir norādījusi arī ECT (skat. iepriekš), tad tiesai ir jārespektē likumdevēja griba – neattiecināt ģimenes statusu uz viendzimuma partnerattiecībām.

Augstāk izklāstītais ļauj secināt, ka personai A nav tiesības nedz tikt atzītai par personas B likumīgo mantinieci, nedz saņemt personas B atstāto mantojumu, pamatojoties uz CL 391. un 397.pantu. Līdz ar to personām, kas ir iesaistītas šādās partnerattiecībās pagaidām nav tiesības prasīt valsts aizsardzību un ir jāaizsargā sevi ar citiem tiesiskiem līdzekļiem, kaut arī tie nav tik efektīgi, kā valsts sniegtā aizsardzība.

Tā kā personai B nav citu mantinieku, tad saskaņā ar CL 416. pantu personas B atstātais mantojums piekrīt valstij.

NOBEIGUMS

Kāzusa risinājuma gaitā tika izdarīti vairāki secinājumi. Svarīgākie no tiem ir sekojoši:

1. CL aizsargā tikai tādas kopdzīves partnerattiecības, kas ir reģistrētas saskaņā ar CL noteikumiem. Gadījumā, ja personas A un B būtu noslēgušas laulību valstī, kur viendzimuma laulības ir atļautas, personai A nebūtu tiesības kā likumīgajai mantinieci saņemt personas B atstāto mantojumu, jo saskaņā ar CL 63. pantu šāda laulība tiktu atzīta par neesošu.

2. Ja heteroseksuālu attiecību partneru rīcībā ir izvēle stāties vai nestāties laulībā, un līdz ar to saņemt vai nesaņemt CL garantētās laulāto tiesības, tad viendzimuma attiecību partneriem šādas izvēles iespējas netiek dotas.

3. ECT par ģimeni uzskata gan reģistrētas, gan neregistrētas partnerattiecības, taču reducējot to tikai attiecībā uz heteroseksuālām partnerattiecībām.

4. ECT jautājumu par ģimenes statusa piešķiršanu viendzimuma partnerattiecībām ir atstājusi katras konvencijas dalībvalsts ziņā, pamatojot to ar tādu institūtu kā Konvencijas dalībvalstu pašnoteikšanās robežas noteikt, vai un kādā apjomā atšķirības citādi vienādās situācijās attaisno atšķirīgu attieksmi

5. Arī EKT, tāpat kā ECT, jautājumu par ģimenes statusa piešķiršanu viendzimuma partnerattiecībām ir atstājusi dalībvalstu ziņā.

6. Attiecībā uz jēdzienu „ģimene”, likumdevējs nav izrādījis tiešu gribu no šī jēdziena izslēgt stabilas un ilglaicīgas viendzimuma partnerattiecības. Taču likumdevējs savu gribu izsaka, pievienojoties ECT un ES atziņām, kuras laika gaitā var mainīties.

7. Tātad Latvijas Valsts likumdevējs apzināti ir liedzis uz ilgstošām un stabilām viendzimuma partnerattiecībām attiecināt ģimenes statusu. Likumdevējs to ir pamatojis ar leģitīmu mērķi, bet nav izvēlējis vissaudzīgāko līdzekli šī mērķa sasniegšanai.

8. Jautājums par ģimenes statusa piešķiršanu viendzimuma partnerattiecībām ir tiesībspolitikas jautājums. Tas nozīmē, ka tas ir likumdevēja kompetencē izlemt šo jautājumu, un tiesai ir jārespektē likumdevēja griba – neattiecināt ģimenes statusu uz viendzimuma partnerattiecībām.

IZMANTOTO SPRIEDUMU SARAKSTS

Spriedumi

1. LR Satversmes tiesas spriedums.

1.1. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums Nr. 2004-02-0106. „Par Civillikuma 155. panta sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā 4. pantam”//www.satv.tiesa.gov.lv

2. ECT spriedumi un lēmumi

2.1. Fretté v. France. Application no. 36515/97;

2.2. Karlheinz Schmidt v. Germany. Judgment of 18 July 1994;

2.3. Karner v. Austria. Application no. 40016/98. Judgment of 24 July 2003;

2.4. L. and V.v. Austria. Applications nos. 39392/98 and 39829/98. Judgement of 9 January 2003;

2.5. Marckx v. Belgium. Application no. 6833/74. 13 June 1979;

2.6. Mata Estevez v. Spain. Application No 56501/00. 10 May 2001;

2.7. Petrovic v. Austria, Judgment of 27 March 1998;

2.8. Rees v. The United Kingdom. Application no. 9532/81. Judgement of 17 October 1986.

2.9. S. v. the United Kingdom, application no. 11716/85, Commission decision of 14 May 1986;

2.10. Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal. Application no. 33290/96. Judgement of 21 December 1999.

2.11. X. and Y. v. the United Kingdom, application no. 9369/81, Commission decision of 3 May 1983.

3. EKT spriedumi.

3.1. State of the Netherlands v Ann Florence Reed. Case 59/85. Judgment of the Court of 17 April 1986;

3.2. Tadao Maruko v. Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen. Lieta C-267/06. Tiesas spriedums 2008. gada 1. aprīlī.